

24.9.2018

EOAK/4343/2017

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Pasi Pölönen

Esittelijä: Esittelijäneuvos Anu Rita

RANGAISTUSAJAN SUUNNITELMAN SEURANTA JA VAIHEITTAINEN VAPAUTTAMINEN

1 KANTELU

Kantelija arvosteli Rikosseuraamuslaitoksen menettelyä. Hänen mukaansa vaiheittainen vapauttaminen ja vapauteen valmentaminen eivät ole hänen kohdallaan toteutuneet, vaan hän on suorittanut tuomiotaan suljetussa vankilassa suljetulla osastolla. Hän kertoi edistäneensä rangaistusajan suunnitelmaansa niin paljon kuin näissä olosuhteissa on mahdollista ja olleensa yhteistyöhaluinen.

Kantelija kertoi tulleen kesäkuussa 2017 siirretyksi vankilassa suljetulta osastolta vielä suljettumalle osastolle, vaikka aikaisin mahdollinen vapautumispäivä elinkautisesta vankeusrangaistuksesta oli ollut jo 3.6.2017. Hänen rangaistusajan suunnitelmaansa ei ole hänen mukaansa "päivitetty kolmea kertaa edes kymmenessä vuodessa". Hän oli kertomansa mukaan hakenut vuonna 2017 ennen kantelunsa tekemistä pois vankilasta, kaksi kertaa tiettyyn avolaitokseen ja kolmannen kerran avoimella hakemuksella. Hakemukset oli ratkaistu kielteisesti. Kantelija arvosteli sijoituspäätösten perusteita, joissa oli viitattu puuttuvaan rangaistusajan suunnitelman päivittämiseen.

Kantelija kertoi käyneensä saatetulla poistumisluvalla vain kerran, mitä hän piti vankeuslain vastaisena, koska lupa elinkautisvangille tulisi lain mukaan myöntää vähintään kerran vuodessa.

Kantelijan näkemys oli, että hän käy kursseja noudattaen sääntöjä, mutta Rikosseuraamuslaitos ei ole hänen osaltaan toteuttanut vankeuslain tavoitetta kuntouttaa ja valmentaa vapauteen.

2 SELVITYS

Kantelun johdosta hankittiin seuraavat selvitykset ja lausunnot:

- Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön lausunto
- A:n rikosseuraamusalueen arviointikeskuksen selvitys
- vankilan selvitys
- Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön lisälausunto
- vankilan lisäselvitys

Käytettävissäni on ollut myös poistumislupa-asiakirjoja, eri ajankohtina tulostettuja rangaistusajan suunnitelmia sekä siirtohakemuksiin liittyviä asiakirjoja.

3 RATKAISU

Kantelija on elinkautisvanki, jonka rangaistuksen suorittaminen on alkanut 7.11.2008. Hänen niin sanottu L-aikansa eli aika, jolloin hänelle aikaisintaan voidaan myöntää poistumislupa rangaistusajan pituuden perusteella, on ollut 1.2.2014. Asiakirjoista käy ilmi, että kantelija on suorittanut rangaistustaan suurimmaksi osaksi vankilassa suljetulla osastolla.

3.1 Osastosijoitus

Kantelija kertoi tulleen vankilassa siirretyksi suljetulta osastolta vielä suljetummalle osastolle.

Vankeuslain 5 luvun 1 §:ssä säädetään osastolle sijoittamisessa huomioon otettavista seikoista seuraavasti.

1 §

Vankilan osastot

Vankilassa voi olla valvonnan asteeltaan ja toiminnoiltaan erilaisia osastoja.

Osastolle sijoittamisessa on otettava huomioon rangaistusajan suunnitelma, vangin yksilölliset ominaisuudet, ikä, vangin mahdollisuudet täyttää osallistumisvelvollisuutensa sekä vankilan järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen, vangin tai muun henkilön turvallisuus ja rikollisen toiminnan estäminen.

Miehet ja naiset on pidettävä eri asunto-osastoissa.

Vankilan selvityksessä on perusteltu osastosiirtoa. Selvityksen mukaan kyse ei ollut suljetumpiin olosuhteisiin siirtämisestä, vaan vankilan kaksi suljettua osastoa vastaavat toisiaan. Siirron perusteena on ollut selvityksessä tarkemmin kerrottu kantelijan oma käytös. Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön lausunnon mukaan asiassa ei ole ilmennyt aihetta epäillä säännösten vastaista menettelyä.

Minulla ei ole perusteita arvioida kantelijan siirtoa osastolta toiselle toisin kuin keskushallintoyksikkö. Kantelu ei tältä osin anna minulle aihetta toimenpiteisiin.

3.2 Rangaistusajan suunnitelman "päivittäminen"

3.2.1 Kantelu ja oikeusohjeita

Kantelija kirjoitti, että hänen rangaistusajan suunnitelmaansa ei ole "päivitetty kolmea kertaa edes kymmenessä vuodessa". Hän mainitsi kirjoituksessaan vankeudesta annetun valtioneuvoston asetuksen 16 §:n. Tämä säännös kuuluu seuraavasti.

16 §

Rangaistusajan suunnitelman toteuttaminen ja seuranta

Rangaistusajan suunnitelman täytäntöönpanosta vastaa sijoitusvankila. Sijoitusvankila huolehtii myös niistä valmisteluista, joita vangin päästäminen valvottuun koevapauteen tai ehdonalaan vapauteen edellyttävät.

Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumista on vankilassa seurattava ja se on otettava tarkasteltavaksi vähintään kolme kertaa vuodessa. Jos rangaistusaika on lyhyempi kuin neljä kuukautta, suunnitelma on otettava tarkasteltavaksi hyvissä ajoin ennen vangin vapauttamista.

Jos täytäntöönpanossa todetaan välttämättömäksi poiketa rangaistusajan suunnitelmassa vahvistetuista tavoitteista, vankilan on tehtävä arviointikeskukselle esitys suunnitelman muuttamisesta. Samoin on meneteltävä, jos suunnitelman noudattaminen edellyttää vangin siirtämistä toiseen vankilaan, jollei arviointikeskus ole siirtänyt toimivaltaa asiassa vankilalle.

Vankeuslain 4 luvussa säädetään rangaistusajan suunnittelusta seuraavaa.

6 §

Rangaistusajan suunnitelma

Vangille on laadittava yksilöllinen suunnitelma rangaistusajan suorittamista, vapauttamista ja ehdonalaista vapautta varten (*rangaistusajan suunnitelma*).

Rangaistusajan suunnitelma sisältää suunnitelman vangin sijoittamisesta, toiminnasta rangaistusajana, valvotusta koevapaudesta ja ehdonalaisesta vapauttamisesta sekä poistumisluvan myöntämisestä. Hyvissä ajoin ennen vangin todennäköistä vapauttamista suunnitelmaa täydennetään vapauttamissuunnitelmalla ja valvontasuunnitelmalla. Vapauttamissuunnitelmaa laadittaessa arvioidaan tarvittavassa laajuudessa vangin edellytykset selviytyä vapaudessa sekä hänen palvelujen tarpeensa. Ehdonlaiseen vapauteen päästetyn valvontaa koskevasta rangaistusajan suunnitelmasta säädetään yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetussa laissa (400/2015). (10.4.2015/403)

Rangaistusajan suunnitelman sisällössä ja laajuudessa otetaan huomioon vangin rangaistusajan pituus, aikaisemmat vankeusrangaistukset, vangin työ- ja toimintakyky sekä hänen henkilöstään, rikollisuudestaan ja olosuhteistaan saadut tiedot.

7 § (10.4.2015/393)

Suunnitelman laatimismenettely

Rangaistusajan suunnitelma laaditaan arviointikeskuksessa tai muussa täytäntöönpanotoimien aloittamisesta vastaavassa yksikössä. Suunnitelmaa tarkennetaan siinä vankilassa, johon vanki sijoitetaan.

Suunnitelma valmistellaan yhteistyössä vankeuteen tuomitun kanssa. Rangaistusajan suunnitelmaa ja siihen sisältyvää vapauttamissuunnitelmaa laadittaessa on tarpeellisessa määrin oltava yhteistyössä tuomitun suostumuksella hänen koti- tai asuinkuntansa sosiaali-, terveys-, asunto- sekä työvoimaviranomaisten, muiden viranomaisten sekä yksityisten yhteisöjen ja henkilöiden kanssa.

Suunnitelman seuraamisesta vastaa tähän tehtävään määrätty Rikosseuraamuslaitoksen virkamies. Suunnitelman toteutumista on seurattava ja sen ajantasaisuudesta on huolehdittava. Suunnitelma on otettava uudelleen käsiteltäväksi yhdessä vangin kanssa säännöllisin väliajoin sekä myös, jos sitä ei noudateta.

3.2.2 Arviointikeskuksen menettely

A:n rikosseuraamusalueen arviointikeskus on selvityksessään täsmentänyt vankilan ja arviointikeskuksen tehtäviä ja niiden eroja rangaistusajan suunnitelman suhteen. Selvityksessä todetaan, että kantelussa lienevät sekoittuneet tavoitteiden toteutumista koskevat päivitykset ja itse tavoitteiden päivitykset. Tavoitteiden toteutumista koskevista päivityksistä vastaa vankila ja itse tavoitteiden päivityksestä vastaa arviointikeskus.

Kantelijan tilanteen osalta selvityksestä käy ilmi, että suunnitelma on laadittu 2008 ja sitä on päivitetty arviointikeskuksessa ensimmäisen kerran vuonna 2013 ja viimeksi syksyllä 2017. Selvityksen mukaan kantelijan mainitsemassa osastosiirron vuoksi kesältä 2017 syksyyn siirtyneessä päivityksessä oli kyse arviointikeskuksen toiminnasta. Arviointikeskus teki tuon päivityksen lokakuussa 2017 yhteistyössä kantelijan ja vankilan kanssa. Kantelija on allekirjoittanut päivitetyn rangaistusajan suunnitelman 9.10.2017. Selvityksessä tuodaan esiin myös, että sijoitusvankilan olisi pitänyt tuoda arviointikeskuksen tietoon, jos se olisi katsonut, että suunnitelmaa olisi pitänyt muuttaa.

Kantelijan rangaistusajan suunnitelmassa (tuloste 9.8.2017) on 8.9.2016 tehty merkintä ”Rangaistusajan suunnitelma päivitetään viimeistään siinä vaiheessa, kun - - - HO:n käsittely tulee vireille”. Kantelijaa koskevasta laitossijoitteluesityksestä (11.5.2017) puolestaan käy ilmi, että kantelija oli hakenut ehdonalaiseen vapauteen 14.2.2017 päivätyllä hakemuksella.

Arviointikeskuksen mukaan erityisesti nyt vapauttamisen lähestyessä kantelijan rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumista on kaikin vankilan käytettävissä olevin keinoin tuettava, jotta vaiheittainen vapauttaminen mahdollistuu. Rangaistusajan suunnitelman päivityksen yhteydessä on ollut esillä arviointikeskuksenkin tavoite etenemisestä avoimempiin olosuhteisiin. Selvityksessä kerrotaan myös, että parhaillaan selvitetään kantelijan mainitsemaa päihitteettömyyden osoittamiseen liittyvää vaikeutta yhdessä vankiterveydenhuollon kanssa.

Arviointikeskuksen selvityksessä todetaan lisäksi yleisesti, että rikosseuraamusalue on asettanut arviointikeskukselle tulostavoitteeksi vuodelle 2017, että arviointikeskus päivittää alueen pitkäaikaisvankien rangaistusajansuunnitelmat yksilöllisesti määrittyvän tarkoituksenmukaisen rytmityksen mukaisesti, esimerkiksi kahden vuoden välein, mihin menettelyyn on siirrytty systemaattisesti.

Omana kannanottonani totean seuraavan.

Nähdäkseni arviointikeskuksen olisi ollut perusteltua tarkastella kantelijan rangaistusajan suunnitelman päivittämistarvetta jo aiemmin kuin lokakuussa 2017 ottaen huomioon, että kantelijan ensimmäinen mahdollinen vapauttamisajankohta oli kesäkuussa 2017 ja että vapauttamista voi hakea ja asian käsittely voidaan aloittaa jo kaksi vuotta ennen mahdollista vapauttamisajankohtaa. Käytettävissäni olevan selvityksen perusteella jää epäselväksi, oliko arviointikeskuksessa tarkasteltu kantelijan rangaistusajan suunnitelmaa vuonna 2013 tapahtuneen ensimmäisen päivityksen ja lokakuussa 2017 tehdyn päivityksen välisenä aikana. Kun rangaistusajan suunnitelma tulee laatia myös vapauttaminen ja ehdonalaisten vapaus huomioon ottaen, voitaneen pitää tarpeellisena, että jo hyvissä ajoin ennen elinkautisvangin ensimmäistä mahdollista vapauttamisajankohtaa arvioitaisiin tavoitteiden päivitystarvetta.

3.2.3 Vankilan menettely

Kantelija viittasi vankeudesta annetun valtioneuvoston asetuksen 16 §:ään ja kertoi, että asetuksen edellyttämää menettelyä seurata suunnitelman tavoitteiden toteutumista ja ottaa se tarkasteltavaksi vähintään kolme kertaa vuodessa, ei ole noudatettu.

Vankilan selvityksessä ilmoitetaan, että kantelijan rangaistusajan suunnitelman etenemistä on asetuksen mukaisesti tarkasteltu kolme kertaa vuodessa. **Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö** totesi lausunnossaan seuraavaa.

”Jotta asia ei jäisi epäselväksi siltä osin, onko kantelijan suunnitelman tavoitteita seurattu ja suunnitelmaa otettu säännöllisesti tarkasteltavaksi, keskushallintoyksikkö on koontanut liitteeseen 3. tavoitekohtaisesti, miten kantelijan tavoitteiden toteutumista on seurattu tavoitteiden osalta ja rangaistusajan suunnitelma otettu tarkasteltavaksi kolmesti vuosittain. Nämä tavoitteiden toteutumisen seurantaan varten tehtävät merkinnät eivät valitettavasti teknisistä syistä näy vankitietojärjestelmästä tulostettavassa rangaistusajan suunnitelmassa, josta syystä vangeillekin saattaa joskus jäädä epäselväksi, onko heidän rangaistusajan suunnitelmaansa otettu säännöllisesti tarkasteltavaksi.”

Keskushallintoyksikköön lähetettiin lisäselvityspyyntö, jossa pyydettiin antamaan lausunto ja toimittamaan lisäselvitys siitä, kuinka usein kantelija oli itse osallistunut näihin seuranta- ja tarkastelutilaisuuksiin.

Pyynnön syynä oli kantelijan väitteen lisäksi se, että vuonna 2016 sekä keskushallintoyksikön tekemällä tarkastuksella että eduskunnan oikeusasiamiehen tekemällä tarkastuksella vankilassa vangit toivat esiin, että he eivät olisi osallistuneet rangaistusajan suunnitelman seurantaan vähintään kolmea kertaa vuodessa. Vankila oli myös selvittänyt eräässä toisessa kante-luasiassa, että pitkäaikaisvangeille on vuodesta 2017 lähtien varattu tilaisuus kerran vuodessa olla läsnä keskustelemassa rangaistusajan suunnitelmasta. Pyynnössä todettiin, että laillisuusvalvontakäytännössä on vakiintuneesti katsottu, että asetuksessa tarkoitettu seuranta ja tarkastelu, jota usein myös nimitetään rangaistusajan suunnitelman päivittämiseksi, tulee tapahtua yhteistyössä vangin kanssa. Tämä on aiemmin annetuissa lausunnoissa ollut myös keskushallintoyksikön ja aluekeskuksen kanta, mikä lausunnossa myös todettiin.

Vankilan lisäselvityksessä on kerrottu muun muassa seuraava.

”Keskusteluja vankien rangaistusajan suunnitelmasta, tuomion pituudesta riippumatta, käydään vankien kanssa lukuisia kertoja vuodessa. Aina vangin asioidessa virkailijan luona, hakiessa avoimpiin olosuhteisiin tai vankilomalle, hän käy keskusteluja oman rangaistusajan suunnitelmansa etenemisestä. Keskusteluja rangaistusajan suunnitelman etenemisestä käydään niin osaston vartijoiden kuin rikosseuraamusesimiehen kanssa useita kertoja vuodessa.”

”Rangaistusajan suunnitelman päivittämisen [kantelijan] osalta hoitaa - - - rikosseuraamusalueen arviointikeskus ja siellä työskentelevät erikoissuunnittelijat. Rangaistusajan suunnitelman seuramisesta ja siihen tehtävistä kirjauksista vastaa kulloinkin kyseessä olevan vangin rikosseuraamusesimies, sosiaalityöntekijä, terveydenhuolto, psykologi, päihdetyöntekijä, erityisohjaaja ja opinto-ohjaaja.”

Kantelijan osalta vankilan lisäselvityksessä on todettu, että yksin viime vuoden [2017] alusta tämän vuoden toukokuulle on 22 kappaletta kirjauksia ja että näin ollen kantelijan kanssa on, usean vankilavirkailijan toimesta, seurattu, kirjattu ja täydennetty rangaistusajan suunnitelman etenemistä tai etenemättä jättämistä.

Vankilan johtaja on edellä selostettuun rikosseuraamusesimiehen laatimaan lisäselvitykseen viitaten todennut, että vankilassa vangit ovat aktiivisesti osallisina rangaistusajan suunnitelman seurannassa ja toteuttamisessa. Johtaja kirjoittaa myös, että rangaistusajan suunnitelmien päivittäminen (tavoitteiden muutokset ym.) tehdään arviointikeskuksessa, joten siihen hän ei ota kantaa.

Keskushallintoyksikön lausunnossa todetaan, että vaikka vangit selvitysten mukaan ovat vankilassa aktiivisesti osallisina rangaistusajan suunnitelmien seurannassa ja toteuttamisessa, selvityksistä saa sen käsityksen, ettei rangaistusajan suunnitelman seurantakirjauksia tehdä yhteistyössä vangin kanssa vangin läsnä ollessa.

Keskushallintoyksikön lausunnossa todetaan myös seuraavaa.

”Keskushallintoyksikkö on 28.6.2018 selvittänyt asiaa edelleen puhelimitse - - - vankilan johtaja - - - kanssa. [nimi poistettu] mukaan - - - vankilassa kokoontuu kolme kertaa vuodessa moniammatillinen niin sanottu ransutiimi, jonka kaikki osallistujat ovat olleet aktiivisesti tekemisissä kulloinkin puheena olevan vangin kanssa ja jossa pohditaan vangin rangaistusajan suunnitelman etenemistä ja siihen tehtäviä merkintöjä. Johtaja - - - mukaan tästä lähtien - - - vankilassa otetaan käyttöön toimintatapa, jossa rangaistusajan suunnitelmasta vastaava rikosseuraamusesimies ottaa vangin kahdenväliseen keskusteluun aina ennen edellä mainitun ransutiimin kokoontumista. Tässä keskustelussa kuullaan vankia hänen näkemyksistään rangaistusajan suunnitelman etenemisen suhteen sekä keskustellaan siitä, minkälaisia seurantamerkintöjä suunnitelmaan olisi syytä tehdä niin vangin kuin rikosseuraamusesimiehenkin mielestä.

Keskushallintoyksikkö katsoo, että mikäli ransutiimin näkemykset rangaistusajan suunnitelmaan tehtävistä seurantamerkinnoista eroavat oleellisesti siitä, mitä vangin ja rikosseuraamusesimiehen välillä on keskusteltu, tulee vankia kuulla ennen tällaisten kirjausten tekemistä rangaistusajan suunnitelmaan. Jos vanki on eri mieltä tehtävistä kirjauksista, tulee tästäkin tehdä merkintä seurantakirjauksiin.”

Omana kannanottonani totean seuraavan.

Vankila ei ole noudattanut vankeudesta annetun valtioneuvoston asetuksen 16 § 2 momentissa rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumisen seuraamisesta ja suunnitelman tarkasteltavaksi ottamisesta säädettyä, kun seuranta ja tarkastelu on tehty ilman vangin läsnäoloa.

Käytettävissäni olevan selvityksen mukaan moniammatillinen tiimi on kolme kertaa vuodessa käsitellyt rangaistusajan suunnitelmia. Tämä on erittäin hyvä, mutta menettely ei vastaa rangaistusajan suunnitelmaa koskevan sääntelyn tarkoitusta, koska suunnitelman seuranta ja tarkastelu ei ole tapahtunut vangin kanssa.

Käytettävissäni olevan selvityksen mukaan rangaistusajan suunnitelman sisältö on vankilassa usein esillä vangin asioidessa eri työntekijöiden kanssa. Tämäkin on erittäin hyvä, mutta vankilan lisäselvityksessä kuvailtu menettely ei vastaa asetuksessa tarkoitettua suunnitelman seuranta ja tarkastelua eikä voi korvata sitä.

Perustelen tätä seuraavasti.

Säädöstekstit ovat jossakin määrin tulkinnanvaraisia menettelyn osalta. Eri yhteyksissä esitettyjen keskushallintoyksikön ja rikosseuraamusalueiden kannanottojen perusteella on kuitenkin vakiintunut tulkinta, että rangaistusajan seurannasta ja tarkastelusta vankilassa vastaa siihen nimetty virkamies, joka yleensä on rikosseuraamusesimies, ja että tämä seuranta ja tarkastelu tulee tehdä yhdessä vangin kanssa vähintään kolme kertaa vuodessa. Lain ja rangaistusajan suunnitelman tarkoitus huomioon ottaen muunlaista menettelyä ei voi pitää perusteltuna eikä riittävänä.

Vankeuslain 1 luvun 2 §:n mukaan vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan. Tämän tavoitteen saavuttamista tukevana työvälineenä on vangin rangaistusajan suunnitelma. Jotta vangin elämänhallinnan ja yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen olisi tehokasta, vankia tulee vankilassa pyrkiä ohjaamaan rangaistusajan suunnitelmaan kirjattujen tavoitteiden suuntaan ja tukemaan häntä niiden saavuttamisessa. Nähdäkseni rangaistusajan suunnitelman seuranta- ja tarkasteluvelvollisuus (”päivittäminen”) on asetettu juuri tässä tarkoituksessa, osaltaan edistämään ja palvelemaan vankeuden täytäntöönpanon tavoitetta, jotta se toteutuisi mahdollisimman tehokkaasti. Tavoite ei voi toteutua ”ulkopuolelta”, ilman vangin osallisuutta ja myötävaikutusta.

Vankeuslain tavoitteisiin pyrkiminen, vangin ohjaaminen ja tukeminen, voi siis toteutua vain olemalla vangin kanssa vuorovaikutuksessa. Vankilan velvollisuus on pyrkiä toteuttamaan suunnitelman tavoitteita yhteistyössä vangin kanssa. Nähdäkseni seurannassa on kyse nimenomaan vuorovaikutuksesta ja yhteistyöstä vangin kanssa. Jotta seurannan tavoite toteutuisi, vangilla tulee olla tilaisuus keskustella asetetuista tavoitteista ja niiden toteutumisesta, esittää omia näkemyksiään tilanteesta sekä saada tarpeen mukaan ohjausta ja neuvontaa siitä, miten tavoitteisiin on mahdollista edetä. Jos seurannan tekee vankilan työntekijöiden muodostama tiimi vangin olematta läsnä, seurannan pääasiallinen tavoite ei toteudu.

Vähintään kolme kertaa vuodessa tapahtuvassa seurannassa on siis kyse kokonaisvaltaisesta rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden etenemisen seuraamisesta, viime aikaisten tapahtumien ja vangin tilanteen yhteenvedosta. Ymmärtääkseni tällöin on tarkoitus käydä läpi suunnitelmassa asetetut tavoitteet ja arvioida, ovatko ne edenneet ja miten niiden saavuttamista jatketaan. Vankia voidaan tällöin myös motivoida ja kannustaa. On selvää, että vankilan kertomassa vangin ja yksittäisten työntekijöiden välisessä vuorovaikutuksessa, joka sinänsä on erittäin positiivista, ei ole ollut kyse tällaisesta kokonaisvaltaisesta arviosta, vaan kunkin työntekijän omaa toimialaa koskevasta merkinnästä, esimerkiksi sen toteamisesta, miten vangin opinnot tai päihdekuntoutus on sujunut tai miten niiden suhteen on tarkoitus jatkossa edetä. Asetuksessa tarkoitettussa seurannassa olennaista on myös, että sen tekee nimetty vastuuhenkilö, jolla on kokonaisvastuu rangaistusajan suunnitelman tarkastelemisesta.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön mukaan vankila on ilmoittanut muuttavansa käytäntöä siten, että rangaistusajan suunnitelmasta vastaava rikosseuraamusesimies ottaa vangin kahdenväliseen keskusteluun aina ennen ”ransutiimin” kokoontumista. Selvityksessä ei ole yksityiskohtaisesti kuvailtu, mitä tiimi tekee. Ottaen huomioon rangaistusajan suunnitelman seurannan tarkoitus ja sen merkitys vangille voidaan kysyä, olisiko perusteltua, että tiimi kokoontuisi ennen kuin rikosseuraamusesimies käy seurantakeskustelun vangin kanssa? Tällöin tiimin näkemykset ja havainnot voisivat olla pohjana vangin kanssa keskusteltaessa.

Lain mukaan suunnitelman seuraamisesta vastaa tähän tehtävään määrätty Rikosseuraamuslaitoksen virkamies. Näin ollen myös seurantakirjauksista, siitä ovatko tavoitteet edenneet vai eivät, vastaa tämä nimetty virkamies. Seurantakeskustelussa vangin kanssa on tarkoitus todeta, mikä on tilanne tavoitteiden etenemisen suhteen ja mitä jatkossa kannattaa ja aiotaan tehdä. Vaikka vangin tilanteen pohtiminen tiimissä on, kuten edellä on todettu, erittäin positiivinen asia, tavoitteiden etenemisen arvioimisesta ja tämän kirjaamisesta vastaa kuitenkin nimetty virkamies, ei tiimi. Tähänkin nähden vaikuttaisi järkevämmältä järjestykseltä, että tiimi kokoontuisi ennen vangin kanssa käytävää keskustelua. Jos tiimi kokoontuu vasta seurantakeskustelun jälkeen, on epäselvää, mikä sen tehtävä on suhteessa vangin kanssa käytyyn seurantakeskusteluun, jossa on jo tullut todeta, mikä on tilanne rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden suhteen.

Kun vankila on ilmoittanut muuttavansa käytäntöä siten, että rangaistusajan suunnitelmasta vastaava rikosseuraamusesimies ja vanki käyvät yhdessä seurantakeskustelun, pidän riittävänä toimenpiteenä asiassa, että saatan vankilan tietoon edellä esittämäni käsityksen vangin osuudesta seurannassa.

3.2.4 Kielellinen epäselvyys

Tämän kantelun yhteydessä on tullut ilmi terminologinen epäselvyys. Vankilan johtaja on todennut, että rangaistusajan suunnitelman päivittäminen tehdään arviointikeskuksessa.

Päivittäminen-ilmaisua ei löydy säädösteksteistä, ei vankiloita eikä myöskään arviointikeskuksia koskevista säädöksistä. Vangit, Rikosseuraamuslaitoksen eri yksiköt ja myös ylin laillisuusvalvoja ratkaisuihinsa ovat kuitenkin melko vakiintuneesti käyttäneet tätä ilmaisua. Useimmiten sillä on viitattu asetuksessa säädettyyn vankilan velvollisuuteen seurata rangaistusajan suunnitelmaa ja ottaa se tarkasteltavaksi vähintään kolme kertaa vuodessa. Kuten jäljempänä jaksosta 3.2.5 käy ilmi, ”päivittäminen” ilmaisua on käytetty vankiloiden toiminnan yhteydessä myös yliopistollisessa tutkimustyössä ja Kriminaalihuollon tukisäätien käytännön työssä.

Yleensä asiayhteydestä käy ilmi, kanteleeko vanki vankilan vai arviointikeskuksen laiminlyönneistä rangaistusajan suunnitelman ”päivittämisen” suhteen. Kuten rikosseuraamusalueen arviointikeskuksen johtajan selvityksessä todettiin, rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumista koskevista päivityksistä vastaa vankila ja itse tavoitteiden päivityksestä vastaa arviointikeskus. Puhuttaessa vankilan ”päivitysvelvollisuudesta” tarkoitetaan siis yleensä sitä, että rangaistusajan seurannasta vankilassa vastaava virkamies käy yhdessä vangin kanssa läpi vähintään kolme kertaa vuodessa, ovatko arviointikeskuksen asettamat tavoitteet toteutuneet tai edenneet vai eivät.

Tässä kantelussa kantelija oli kantelukirjoituksessaan nimenomaan maininnut vankeudesta annetun asetuksen 16 §:n, jossa säädetään vankilan ”päivitysvelvollisuuden” tiheydestä.

3.2.5 Rangaistusajan suunnitelmiin liittyvistä ongelmista yleisesti

Tässä ja useissa muissa kanteluissa on tullut esiin ongelmia vankilassa tapahtuvan rangaistusajan suunnitelmien seurannan ja kirjausten kanssa. Rangaistusajan suunnitelma on olennainen työkalu pyrittäessä vankeuslain tavoitteiden toteuttamiseen. Rangaistusajan suunnitelmia koskeva lainsäädäntö tuli voimaan jo 1.10.2006. Tästä huolimatta monissa vankiloissa vaikuttaa olevan epäselvää, mitä suunnitelmaa koskevia velvoitteita laissa ja asetuksessa on säädetty ja miten niiden noudattamiseksi tulee menetellä. Suunnitelmaan liittyvissä menettelytavoissa vaikuttaa vankiloissa muutenkin olevan erilaisia käytäntöjä ja epäselvyyttäkin. Kyse on vankiloiden tärkeästä ydintoiminnasta, jonka toimintalinjaukset, ohjeistaminen ja valvontaa kuuluu viime kädessä Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikölle.

Esiin tulleet ongelmat ovat usein olleet aivan perustavanlaatuisia, esimerkiksi sellaisia, että vankila ei ole seurannut ja ottanut suunnitelmaa tarkasteltavaksi vähintään neljän kuukauden välein tai että tämä tarkastelu on tehty ilman vangin myötävaikutusta. Kantelujen perusteella vangeille ei myöskään aina ole annettu tietoa erilaisista suunnitelmaan tehdyistä, usein vangin kannalta negatiivisista, kirjauksista, jotka ovat saattaneet tulla vangin tietoon vasta pitkän ajan kuluttua. Ongelmallisena on tullut esiin myös kirjausten sisältö, muun muassa se, miten laajoja tai minkä sisältöisiä kirjauksia suunnitelmaan tulisi ja saa tehdä. Kantelujen perusteella epäselväksi on osoittautunut myös, voidaanko jo aiemmin toteutuneeksi tai osittain toteutuneeksi merkitty rangaistusajan suunnitelman tavoite muuttaa vangille negatiiviseen suuntaan, siis osittain toteutuneeksi tai toteutumattomaksi, ja jos voidaan, niin millä edellytyksillä ja missä tilanteessa.

Vastaavia ongelmia on tullut esiin myös Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin tekemässä tutkimuksessa Porkkanaa ja keppiä – rangaistusajan suunnitelmat osana vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa (tutkimuksia 1/2017). Tutkimuksessa on todettu muun muassa, että henkilöstön haastattelujen perusteella rangaistusajan suunnitelmien päivitysväli ja päivitysten toteuttamistapa vaihtelivat vankilakohtaisesti. Asetukseen kirjattu neljän kuukauden välein tapahtuva päivittäminen ei aina toteutunut, esimerkiksi puutteellisten henkilöresurssien takia. Tutkimuksen mukana vangit osallistuivat pääsääntöisesti suunnitelman päivityksiin, mutta parissa vankilassa se toteutettiin ilman vankia. Lähes puolet vangeista oli tehdyin kyselyn mukaan kokenut, että suunnitelmaa päivitettiin liian harvoin. Henkilöstö on puolestaan pitänyt tavoitteiden toteutumisen arviointia hankala. Tutkimuksessa todetaan, että seuranta- ja arviointikriteerien yhdenmukaistaminen olisi olennaista suunnitelmajärjestelmän ennustettavuuden ja vankien yhdenvertaisuuden kannalta.

Tutkimuksessa on esitetty muun muassa seuraavia kehittämissuosituksia.

- Henkilöstölle tulisi antaa sellaista lisäkoulutusta ja -ohjeistusta, joka edesauttaisi rangaistusajan suunnitelmien laadinnan ja toteuttamisen menettelytapojen yhdenmukaistamista. Rangaistusajan suunnitelmien laadinnan periaatteita ja teoreettista taustaa tulisi selventää henkilöstölle; samoin rangaistusajan suunnitelman toteutumisen merkitystä lupaharkinnassa
- Vangit tulisi osallistaa kattavammin rangaistusajan suunnitelmien laadintaan ja päivityksiin
- Rangaistusajan suunnitelmien tavoitteiden ja keinojen muotoilua tulisi kehittää sellaiseen suuntaan, että tavoitteiden toteutumisen seuranta ja arviointi olisi helpompaa. Tähän liittyen tarvitaan nykyistä objektiivisempi kriteeristö tavoitteiden toteutumisen arviointiin

Kriminaalihuollon tukisäätiöllä on vastaavia havaintoja. Säätiön asiamiestoimintaan tulleiden yhteydenottojen perusteella vankiloissa on erilaisia tapoja rangaistusajan suunnitelmien seuraamiseen ja päivittämiseen. Joissakin päivityksiä saatetaan tehdä usein, mutta ilman vangin osallistumista, jolloin vangeille on epäselvää, koska ja millaisia merkintöjä suunnitelmaan on tehty. Kriminaalihuollon tukisäätiö on halunnut kiinnittää huomiota siihen, että rangaistusajan suunnitelman päivittäminen/tarkastelu tehtäviin nykyistä useammin yhdessä vangin kanssa.¹

Rangaistusajan suunnittelu ei siten vaikuta toimivan siten kuin lainsäätäjät on tarkoittanut. Eri-laiset ongelmat ja epäselvyydet ovat huolestuttavia sekä rangaistuksen täytäntöönpanon tavoitteiden toteuttamisen että vankien oikeusturvan ja yhdenmukaisen kohtelun kannalta.

Saatan nämä näkemykseni Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön tietoon.

Pyydän keskushallintoyksikköä ilmoittamaan minulle viimeistään 1.3.2019, miten laitoksia on tähän mennessä ohjattu keskushallintoyksikön näkemystä oikeasta menettelytavasta vastaaviin ja yhdenmukaisiin toimintatapoihin sekä mihin toimenpiteisiin menettelytapojen ongelmista nyt toteamani antaa aiheita.

3.3 Sijoittelupäätökset

Kantelija kertoi hakeneensa vuonna 2017 useita kertoja pois vankilasta, avoimempiin olosuhteisiin, pääosin avolaitoksiin.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö toteaa lausunnossaan perehtyneensä kaikkiin vuonna 2017 tehtyihin kantelijaa koskeviin sijoituspäätöksiin. Keskushallintoyksikön mukaan asiassa ei ole ilmennyt aiheita epäillä, että arviointikeskuksen virkamiehet olisivat ylittäneet harkintavaltansa asiassa.

Sijoittelupäätökset ja niiden valmisteluasiakirjat ovat olleet käytettävissäni. Pääasiallinen peruste kielteisille päätöksille on ollut, että kantelija on ollut sijoitettuna suljettuun laitokseen ja siellä pitkälti vain suljetulle osastolle. Siirtymää suljetun laitoksen suljetulta osastolta suoraan huomattavasti avoimempiin olosuhteisiin ei ole pidetty mahdollisena.

Voin yhtyä keskushallintoyksikön näkemykseen, että arviointikeskus ei ole ylittänyt sillä asiassa olevaa harkintavaltaa. Minulla ei sijoittelupäätösten osalta ole aiheita toimenpiteisiin.

¹ Kriminaalihuollon tukisäätiön lausunto oikeusministeriön lausuntopyyntöön Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain ja Vankiterveydenhuollon yksiköstä annetun lain muuttamisesta (diaari-numero VN/864/2018)

Vaikka minulla ei yksittäisten päätösten osalta ole aihetta toimenpiteisiin, kantelijan rangaistusajan käyttö ei kokonaisuutena arvioiden vaikuta menneen parhaalla mahdollisella tavalla. Kyse on nähdäkseni eri yksiköiden ja eri virkamiesten yhteistoiminnasta, tai ennemminkin sen puutteesta, ei niinkään yksittäisen virkamiehen moitittavasta menettelystä. Käsittelen tätä enemmän jäljempänä jaksossa 3.5.

3.4 Elinkautisvangin poistumisluvat

Kantelijan mukaan hänelle on myönnetty vain yksi saatettu poistumislupa, vaikka elinkautisvangille tulisi lain mukaan vuosittain myöntää vähintään yksi poistumislupa saatettuna.

Vankeuslain 14 luvussa säädetään poistumisluvan myöntämisestä ja sen 6 §:n 3 momentissa kantelijan tarkoittamasta elinkautisvangin poistumisluvasta.

3 §

Rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävän poistumisluvan aikaisin ajankohta

Poistumislupa rangaistusajan pituuden perusteella voidaan hakemuksesta myöntää, kun rangaistusajasta vangin rikoslain 2 c luvussa tarkoitettuun ehdonlaiseen vapauteen päästämiseen tai yhdistelmärankaistukseen kuuluvan vankeuden osuudesta (vankilassaoloaika) on suoritettu kaksi kolmasosaa, kuitenkin vähintään kaksi kuukautta. (1.12.2017/804)

Elinkautista vankeusrangaistusta suorittavan vangin mahdollisuus poistumislupaan määräytyy niin kuin vangin vankilassaoloaika olisi 12 vuotta. Alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta elinkautiseen vankeuteen tuomitun vangin poistumislupa määräytyy kuin vangin vankilassaoloaika olisi kymmenen vuotta.

Poistumislupia voidaan 2 §:ssä tarkoitettujen perusteiden täytyessä myöntää rangaistusajan suunnitelmaa huolellisesti noudattaneelle vangille ennen 1 momentissa tarkoitettua määräaika, jos se on tarpeen suunnitelman toteuttamiseksi taikka yksittäisessä tapauksessa vangin yhteyksien säilymisen, toimintakyvyn ylläpitämisen tai muun vastaavan syyn vuoksi. Poistumislupaa ei tällä perusteella saa kuitenkaan myöntää ennen kuin puolet vankilassaoloajasta on suoritettu.

6 §

Lupa poistua saatettuna

Vangille voidaan 2 ja 3 §:n säännösten estämättä antaa poistumislupa saatettuna tai tarpeellisen valvonnan alaisena ulkopuoliseen tilaisuuteen osallistumista varten tai muusta tällaisesta syystä enintään puoleksi vuorokaudeksi.

Lain 5 luvun 5 §:ssä tarkoitettulle varmuusosastolle sijoitetulle vangille poistumislupa voidaan myöntää 4 tai 5 §:ssä tarkoitettua syystä ainoastaan saatettuna.

Jos elinkautista vankeusrangaistusta suorittavalle vangille ei myönnetä poistumislupaa 3 §:ssä tarkoitettuna aikana, hänelle on myönnettävä lupa poistua saatettuna vähintään kerran vuodessa.

11 § (17.6.2011/735)

Päätösvalta

Poistumisluvasta, sen peruuttamisesta, 3 §:n 3 momentissa tarkoitettua aikaistamisesta ja 10 §:n 2 momentissa tarkoitettua poistumislupamatkan kustannusten maksamisesta päättää vankilan johtaja tai hänen määräämänsä turvallisuudesta tai toiminnoista vastaava virkamies. (1.12.2017/804)

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö päättää kuitenkin poistumisluvasta ja poistumislupamatkan kustannusten maksamisesta, jos lupaa:

- 1) hakee elinkautista rangaistusta tai yhdistelmä-rangaistusta suorittava vanki 2–5 §:n perusteella;
- 2) haetaan muuhun valtioon kuin Suomeen.

(1.12.2017/804)

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö voi päätöksellään siirtää 2 momentissa tarkoitetun päätösvallan vankilan johtajalle.

Asiakirjoista käy ilmi, että kantelijan niin sanottu L-aika eli aika, jolloin hänelle aikaisintaan on voitu myöntää poistumislupa rangaistusajan pituuden perusteella, on ollut 1.2.2014. Saadun selvityksen mukaan kantelija on 1.2.2014 jälkeen kanteluhetkeen 2.7.2017 mennessä ollut poistumisluvalla vain kerran. Tämä poistumislupa myönnettiin tärkeän syyn perusteella saatettuna, se toteutui 25.6.2015 ja kesti noin kolme tuntia. Tämän lisäksi kantelijalle on myönnetty 11.6.2014 rangaistusajan pituuden perusteella kahden tunnin mittainen saatettu poistumislupa, joka on kuitenkin peruutettu, koska kantelija ei antanut virtsanäytettä, ja 20.2.2017 rangaistusajan pituuden perusteella kolmen tunnin mittainen saatettu poistumislupa, joka myös peruutettiin, koska kantelija ei antanut vaadittua virtsanäytettä. Vankeuslain 14 luvun 6 §:n 3 momentin tarkoittamaa elinkautisvangin saatettua poistumislupaa ei ole myönnetty kertaakaan. Lisäksi kantelijan poistumislupahakemus on ratkaistu kielteisesti kolme kertaa vuonna 2015.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö katsoo lausunnossaan, ettei asiassa ole kantelijan poistumislupien osalta ilmennyt aihetta epäillä säännösten vastaista tai muuten virheellistä menettelyä. Keskushallintoyksikkö on myös todennut, että vankitietojärjestelmän mukaan kantelija ei ole hakenut lainkaan vankeuslain 14 luvun 6 §:n 3 momentin mukaisia lyhyitä saatettuja poistumislupia. Keskushallintoyksikkö pitää suotavana, että ellei vanki itse ymmärrä anoa poistumislupaa 14 luvun 6 §:n 3 momentin perusteella, häntä tulisi neuvoa sen osalta, että tällainen mahdollisuus on olemassa.

Seuraavassa otan kantaa erikseen vankilan ja Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön menettelyyn poistumislupien osalta.

3.4.1 Vankilan menettely

Asiassa olisi mielestäni ollut syytä menetellä toisin ja myöntää kantelijalle vähintään kerran vuodessa poistumislupa vankeuslain 14 luvun 6 §:n 3 momentin perusteella, pois lukien ajanjakso, jolloin kantelija oli yhden kerran käynyt poistumisluvalla.

Toimivalta vankeuslain 14 luvun 6 §:n 3 momentissa tarkoitetun elinkautisvangin poistumisluvan myöntämiseen on vankilalla poiketen muista elinkautisvangin poistumisluvista, joista päättää Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö.

Koska kantelija oli ollut poistumisluvalla vain kerran ajanjaksolla 1.2.2014–2.7.2017, elinkautisvankeja koskevan poistumislupasääntelyn tarkoitus ei ole toteutunut. Keskushallintoyksikkö käy lausunnossaan läpi kantelijan poistumislupahakemuksia, mutta ei perustele, miksi asiassa ei sen mielestä ole menetelty virheellisesti. Myöskään vankila ei ole selvittänyt, miksi lainkohdasta ei olisi tullut soveltaa.

Pidän selvänä, että vankeuslain 14 luvun 6 §:n 3 momentin tarkoitus on, että elinkautisvangin tulee L-ajan alettua edes kerran vuodessa päästä vankilan ulkopuolelle. Lainkohta on säädetty vapautteen valmentamisen ja vankeuden aiheuttamien haittojen vähentämisen tarkoituksessa. Vaikka lainkohdassa käytetään ilmaisua ”ei myönnetä poistumislupaa” kyse on siitä, että vanki

ei ole käynyt muulla perusteella myönnetyllä poistumisluvalla. Näin ollen, vaikka kantelijalle oli myönnetty poistumislupia, jotka sittemmin oli peruutettu, kyse on ollut vankeuslain 14 luvun 6 §:n 3 momentissa tarkoitettusta tilanteesta. Kantelijalle ei voida katsoa myönnetyn poistumislupia lainkohdan tarkoittamassa mielessä, kun jo myönnetyt luvat ovat jääneet toteutumatta.

Saadun selvityksen mukaan kantelija ei ollut hakenut poistumislupaa 14 luvun 6 §:n 3 momentin perusteella. Tämän poistumisluvan myöntäminen ei ole harkinnanvaraista, vaan elinkautisvangin, jonka tilanne on lainkohdan tarkoittama, on päästävä vähintään kerran vuodessa poistumisluvulle. Vankilan, jolla on toimivalta päättää luvasta, tulee huolehtia tästä. Lähtökohta ei voi olla, että vangin tulee itse ymmärtää hakea tällaista poistumislupaa ja että hakemuksessa tulee osata vedota oikeaan lainkohtaan. Vankilan tulee joko neuvoa vankia tekemään hakemus niin usein, että lain edellyttämä poistumisluvan myöntämistiheys täyttyy tai myöntää lupa oma-aloitteisesti. Pääasia on, että vangille tarjotaan tilausuus lain edellyttämään poistumislupa.

3.4.2 Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön menettely

Huomiotani on lisäksi kiinnittänyt se, että kantelijalle myönnetyt kaksi lyhyttä saatettua poistumislupaa oli peruutettu, kun hän ei ollut antanut virtsanäytettä. Luvat on myöntänyt ja peruuttanut Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö.

Vankeuslain 16 luvun 7 §:n 3 momentissa säädetään poistumisluvan ehtona pyydettävästä virtsanäytteestä. Sen mukaan valvomattoman tapaamisen, lapsen tapaamisen, sopimusosastolle sijoittamisen, poistumisluvan, opintoluvan ja siviilityöluvan, ulkopuolista valvottua toimintaa koskevan luvan sekä avolaitokseen sijoittamisen tai ulkopuoliseen laitokseen sijoituksen ehtona on, että vanki pyydettäessä antaa virtsa- tai sylkinäytteen taikka suorittaa puhalluskokeen.

Virtsanäytteen antamisessa on kyse vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen puuttumisesta. Jotta lailla on voitu säätää tästä, puuttumiseen on tullut olla hyväksyttävä peruste. Puuttumista voidaan perustella sillä, että kyse on tilanteista, joissa vangilta edellytetään erityistä luotettavuutta, joissa vangin kyky pysyä päihteettömänä on tärkeä ja joissa valvonta ei yleensä ole välitöntä ja kokoaikaista. Säädetäessä oikeudesta asettaa virtsanäytteen antaminen poistumisluvan ehdoksi on todettu seuraavaa: ”Käytännössä vankeinhoidossa ilmenee kuitenkin myös paljon tilanteita, joissa päihteiden käytön kontrolloiminen tulisi voida asettaa tiettyjen, harkinnanvaraisten lupien ehdoksi. Erityisen merkityksellistä tämä on silloin, kun vangille annetaan lupa lähteä vankilan ulkopuolelle, koska tällaisissa tapauksissa päihteiden käyttö vähentää lupaehtojen noudattamisen todennäköisyyttä.” (HE 10/1998 vp, s. 7)

Minun on vaikea nähdä, miksi 2–3 tuntia kestävä saadetun poistumisluvan edellytykseksi on kantelijan tapauksessa asetettu virtsanäytteen antaminen. Elinkautisvangin ensimmäisten poistumislupien kyseessä olleessa lienee selvää, että vartiointi olisi ollut kokoaikaista, välitöntä ja lähietäisyydeltä tapahtuvaa. Virtsanäytteen vaatiminen vaikuttaa tarpeettomalta siitä näkökulmasta, mikä on ollut tämän lainkohdan säätämisen tarkoitus.

Vankeuslain 1 luvun 6 §:n 3 momentissa säädetään kaikkien toimivaltuuksien käytön yleisenä periaatteena, että Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen on suoritettava virkatehtävänsä puuttumatta enempää kenenkään oikeuksiin ja aiheuttamatta suurempaa haittaa kuin on välttämätöntä ja puolustettavaa tehtävän suorittamiseksi.

Mielestäni niin virtsanäytteen pyytämisestä päätettäessä kuin poistumisluvan peruuttamisesta päätettäessä olisi ollut parempi harkita, oliko virtsanäytteillä jotain todellista merkitystä kantelijan poistumislupien onnistumisen kannalta. Luvan ehtona pyydettävän virtsanäytteen tulee olla merkityksellinen luvan myöntämisen ja toteuttamisen kannalta. Lain mainitsemisissa tilanteissa on yleensä selvää, että näytteen pyytäminen on perusteltua. Kantelijan peruutettujen poistumislupien osalta en kuitenkaan ole vakuuttunut tästä.

Virtsanäytteen pyytäminen ja lyhyiden saatettujen poistumislupien peruuttaminen vaikuttaa kantelijan tapauksessa perusteettomalta senkin takia, että myönnetyt ja sittemmin peruutetut luvat olisivat käytännössä vastanneet sitä, että kantelija olisi käynyt vankeuslain 14 luvun 6 §:n 3 momentin tarkoittamalla elinkautisvangin saatetulla poistumisluvalla. Tämä lupa tulee lain mukaan laissa mainitussa tilanteessa myöntää. Se ei siis ole harkinnanvarainen eikä luvan ehdoksi myöskään olisi voitu asettaa virtsanäytteen antamista. Säädettyä virtsanäytteestä poistumisluvan ehtona kyse on ollut nimenomaan harkinnanvaraisista luvista, kuten lain esitöissä edellä jo mainitusti ja lisäksi seuraavasti on todettu: ”Nämä luvat, kuten myös valvomatoman tapaamisen myöntäminen, ovat aina harkinnanvaraisia ja edellyttävät vangilta korostettua luotettavuutta.” (HE 10/1998 vp, s. 22). Näin ollen, peruutettaessa yksi poistumislupa virtsanäytteen puuttumisen vuoksi kantelijalle olisi kuitenkin tullut myöntää² toinen, vastaava poistumislupa, jonka edellytykseksi ei olisi voitu asettaa näytteen antamista. Näytteen edellyttäminen ja luvan peruuttaminen ei tässä tilanteessa ole ollut hallinnossa noudatettavien tarkoitussidonnaisuus- ja suhteellisuusperiaatteiden mukaista.

3.5 Kantelijan tilanne kokonaisuutena

Kantelijan elinkautisen vankeusrangaistuksen suorittaminen on alkanut 7.11.2008. Lienee selvää, että tätä on jo edeltänyt tutkintavankeusaika, vaikka siitä ei ole esitetty tarkempaa selvitystä. Kantelija on ollut koko rangaistusaikansa suljetussa laitoksessa ja pääosan ajasta suljetulla osastolla. Kantelijan aikaisin mahdollinen ehdonalaan vapautteen päästämisen ajankohta on rikoslain 2 c luvun 10 §:n mukaisesti ollut 2.6.2017.

Rangaistusajan suunnitelman (päiväty 3.11.2017) mukaan rikoksetonta elämäntapaa tukevista tavoitteista ovat osittain edenneet mielenterveyden tasapainottaminen, päihdekuntoutus ja päihdeettömyys sekä päihdeproblematiikan kartoittaminen. Muut tavoitteet eli rikoksen käsittely, väkivaltaisen käyttäytymisen käsittely, sosiaalisten taitojen harjoittelu, opiskelumahdollisuuksien kartoittaminen sekä työ- ja toimintakyvyn ylläpitäminen eivät suunnitelmaan merkityn mukaan ole toteutuneet tai edenneet.

Vankilan selvityksestä (23.10.2017) ja käytettävissäni olevista rangaistusajan suunnitelmista voidaan havaita, että suunnitelmassa asetettujen tavoitteiden edistäminen on ollut haastavaa, osittain kantelijasta itsestään johtuvista syistä. Kantelijan vahvuuksiksi on rangaistusajan suunnitelmaan kuitenkin kirjattu yhteistyöhalukkuus, valmius työskennellä muutoksen eteen, opiskelumotivaatio ja muutosmotivaatio. Siinäkin tapauksessa, että näitä vahvuuksia ei ajoitain olisi ollut, rangaistusajan suunnitelman tavoitteita olisi tullut kantelijaa riittävästi tukemalla pyrkiä edistämään.

Rangaistusajan suunnitelman kirjauksista voidaan havaita, että psykologi on tammikuussa 2013 kirjannut jo aiemmin lausuneensa kantelijan olleen liian pitkään suljetulla osastolla ja että rangaistusajan suunnitelman päivitys ja yhteisen kuntoutusnäkömyksen pohdinta olisi tärkeää. Samassa kirjauksessa psykologi on todennut, että kantelija olisi saatava liikkeelle ja haettava kouluttautumiseen ja päihdeasioihin ratkaisuja. Syyskuussa 2013 tehdyn kirjauksen mukaan kantelija oli ollut luvattoman kauan vankilan suljetulla osastolla, mistä on osaltaan johtunut

² Jos lainkohdan asettama ajallinen edellytys olisi täyttynyt

arjen elävöittäminen joskus vankilan näkökulmasta haitallisoin keinoin. Psykologi on myös todennut, että mikä tahansa maiseman vaihdos lienee paikallaan.

Kantelijan osalta on vuosina 2010 ja 2014 kokeiltu laitossiirtoja, jotka kuitenkin jäivät lyhyiksi, ja ilmeisesti jossakin vaiheessa myös avoimemmalle osastolle sijoittamista, joka ei ole onnistunut.

Kantelijan kohdalla rangaistuksen täytäntöönpanon tavoite lisätä vangin valmiuksia rikoksetomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan ei ollut ainakaan toistaiseksi toteutunut. Säädettyä rangaistusajan suunnitelman laatimisesta on todettu, että suunnitelma olisi yksi tärkeimmistä välineistä, jolla kunkin vangin vankeusajasta pyrittäisiin tekemään ennustettava, suunnitelmallinen ja vaikuttava (HE 263/2004, s. 148). Kantelijan kohdalla tämäkään pyrkimys ei toistaiseksi näytä toteutuneen.

Vaikka kantelijan sijoittaminen ja toimintaan aktivoiminen näyttää olleen monista eri syistä vaikeaa, ei tulisi olla niin, että vangin tilannetta ei juurikaan kyetä kymmenen vuoden aikana parantamaan. Rikosseuraamuslaitoksella tulee olla tarjottavana vaihtoehtoja, soveltuvaa toimintaa ja rangaistusajan suunnitelman edistämismahdollisuuksia. Haastavissa tilanteissa lienee syytä pyrkiä lisäämään eri yksiköiden ja eri virkamiesten välistä yhteistoimintaa, hahmottamaan vangin tilanne kokonaisuutena ja pyrkiä yhteistyössä aktiivisesti löytämään siihen ratkaisuja. Kun rangaistusajan suunnitelman eteneminen on kantelijan kohdalla ollut hidasta ja vaikeaa, herää myös kysymys, tulisiko suunnitelman seurannasta vastaavan virkamiehen tai jonkun muun tahon vastuun, toimivallan tai toimintavelvollisuuden olla laajempi. Jollakin taholla tulisi olla kokonaisvastuu siitä, että kantelijan tilanteen kaltaiset tilanteet mahdollisimman pitkälle vältetään.

- - -

4 TOIMENPITEET

Saatan esittämäni käsitykset Rikosseuraamuslaitoksen tietoon seuraavasti

- A:n rikosseuraamusalueen arviointikeskuksen tietoon kohdassa 3.2.2 rangaistusajan suunnitelman päivittämistarpeen arvioinnista hyvissä ajoin ennen ensimmäistä mahdollista vapauttamisajankohtaa esittämäni
- vankilan tietoon kohdassa 3.2.3 rangaistusajan suunnitelman seurannasta yhdessä vangin kanssa esittämäni
- vankilan tietoon kohdassa 3.4.1 elinkautisvangille myönnettävästä poistumisluvasta esittämäni
- Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön tietoon kohdassa 3.4.2 poistumisluvan ehtona pyydettävästä virtsanäytteestä ja lupien peruuttamisesta esittämäni
- Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön, A:n rikosseuraamusalueen arviointikeskuksen ja vankilan tietoon kohdassa 3.5 kantelijan tilanteen kokonaisarviointista ja eri yksiköiden ja virkamiesten yhteistyön tarpeesta esittämäni

- - -

Saatan Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön tietoon kohdassa 3.2.5 rangaistusajan suunnitelmien toteuttamiseen liittyvistä ongelmista esittämäni sekä pyydän keskushallintoyksikköä vastaamaan viimeistään 1.3.2019 tässä kohdassa esittämiini kysymyksiin.

Pyydän Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköä toimittamaan tämän päätöksen tiedoksi myös B:n rikosseuraamusalueen aluekeskukseen ja arviointikeskukseen sekä C:n rikosseuraamusalueen aluekeskukseen ja arviointikeskukseen.

Lähetän päätökseni tiedoksi myös A:n rikosseuraamusalueen aluekeskukselle.